O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
KRIMINOLOGIYA TADQIQOT INSTITUTI

KRIMINOLOGIK FAOLIYAT

ILMIY-AMALIY JURNAL

№ 3-2026 (8)

ISSN: 3060-5024

KRIMINOLOGIK FAOLIYAT

ILMIY-AMALIY JURNAL

№3 / 2026 (8)

ISSN: 3060-5024

MUASSIS: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KRIMINOLOGIYA TADQIQOT INSTITUTI

Tahrir hay’ati raisi
Berdialiyev Baxtiyor Erkinovich
Institut boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

Tahrir hay’ati a’zolari
Niyazmetov Ikrom Masharipovich
O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi mas’ul xodimi, tahrir hay’ati raisi o‘rinbosari
Azim Shuhrat Obid o‘g‘li
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori
Nigmatov Ruftullo Olimdjonovich
falsafa doktori, professor
Sharafutdinov Alisher Ozodovich
O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan yurist, dotsent
Ismailov Isamiddin
yuridik fanlar doktori, professor
Turg‘unov Murod Tursunbayevich
yuridik fanlar doktori, professor
Niyozova Salomat Saparovna
yuridik fanlar doktori, professor
Zakirova Adina Gulyamovna
yuridik fanlar doktori, professor
Ziyodullayev Muzaffar Ziyodullayevich
yuridik fanlar doktori, professor
Otajonov Abrorjon Anvarovich
yuridik fanlar doktori, professor
Ganiyev Sherzod Alisherovich
yuridik fanlar doktori, professor
Xujakulov Siyovush Baxtiyorovich
yuridik fanlar doktori, professor
Toshpulatov Akrom Ikromovich
yuridik fanlar doktori, dotsent
Maxsadov Maqsatullo Ismatovich
yuridik fanlar doktori, dotsent
Nurullayev Umid Kupalovich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Ollamov Yarash Yo‘ldoshevich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Nurumbetova Sadoqat Allayarovna
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Mirzayev Jahongir Umirzakovich
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori
Matchanov Ruslanbek Azatovich
pedagogika fanlari doktori, dotsent
Yernazarov Solijon Yerkinovich
iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Yarov Bekmamat Alikulovich
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, bosh muharrir

MUNDARIJA

TAHLIL, TATDQIQOT VA ILMIY-NAZARIY QARASHLAR

Berdialiyev B.E.
Oliy ta’lim muassasalaridagi ijtimoiy profilaktikaning kriminologik asoslari 3
Якубов А.С., Азим Ш.О.
Первый уголовный кодекс независимого Узбекистана: тридцать лет функционирования (II часть)..... 11
Yusupov B.F.
Criminal-Law characteristics and classification of crimes against justice.. 17
Maxmudov D.R., Maxmudov K.R.
Yangi O‘zbekiston sharoitida narkojinoyatchilikka qarshi kurashishning konsyeptual paradigmalari: qonunchilik evolyutsiyasi, kriminologik determinantlar va ilg‘or xorijiy tajriba implementatsiyasi 23
Тазетдинов Р.Р.
Психологические аспекты социальной профилактики преступности как механизма раннего предупреждения правонарушений 29
To‘xtayev F.M.
Ekstremistik faoliyat natijasida sodir etiladigan jinoyatlarning sabablari va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlar 36
Рахманов Д.К., Саматова Ж.Т.
Фемицид как социально-правовая проблема: вопросы совершенствования законодательства Республики Узбекистан 43
Baratova D.O., Abdihamidov G‘.Z.
Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining mohiyati, ijtimoiy tabiati va ilmiy tadqiq etish zarurati 51
Turayev M.A.
Ichki ishlar organlari xodimlarining qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilishning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish 58

XALQARO HAMKORLIK

Нигматов Р.О., Рахмаджонзода Р.Р.
Философско-правовые предпосылки формирования криминологического знания в Великобритании 64
Насуриён П.А., Исаев С.А.
Современная трансформация наркоугрозы: глобальные тенденции и криминологические вызовы для Узбекистана 73
Козубенко Ю.В., Яров Б.А.
Психологические особенности личности преступника, совершившего террористический акт: сравнительно-правовой анализ подходов Республики Узбекистан и Российской Федерации.. 81
Тазетдинов Р.Р., Майоров А.В.
Зарубежный опыт социальной профилактики преступности: сравнительно-психологический анализ 87
Нурумбетова С.А., Сафарзода Х.С.
Современные методы раннего выявления и предупреждения преступлений, связанных с экстремизмом 92

Tahririyat manzili:
100187, Toshkent shahri
Mirzo Ulug‘bek tumani
Buyuk ipak yo‘li ko‘chasi, 243
Tel.: +998 (71) 231-39-77
Elektron pochta: kti@iiv.uz
Website: kti.iiv.uz

© O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti

Jurnal 2024-yil 21-oktabrda O‘zbekiston Respublikasi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan C-5669658 raqami bilan ro‘yxatga olingan.
O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2025-yil 12-fevraldagi 367/5-son qarori bilan yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan jurnallar ro‘yxatiga kiritilgan.

KRIMINOLOGIK FAOLIYAT
ILMIY-AMALIY JURNAL
№3 / 2026 (8)
ISSN: 3060-5024

MUNDARIJA

Пулоди Ф.Ю., Абдусаломова Х.Н.
От профилактики правонарушений к виктимологической профилактике: десятилетняя трансформация системы защиты несовершеннолетних в органах внутренних дел 102
Назарова Л.Г., Елькин Иоанн
Особенности преступлений, связанных с незаконным оборотом и распространением наркотических средств среди несовершеннолетних: уголовно-правовой и криминологический анализ 108

JINOYATCHILIK PROFILAKTIKASIDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Ismailov Isamiddin
Huquqbuzarliklarni barvaqt oldini olishning yangi O'zbekiston modeli: mahalla, manzilli ishlash va idoraviy hamkorlik 114
Расулев А.К.
От электронного к цифровому правительству: эволюция правового регулирования и государственного управления в Узбекистане 122
Ikanov A.A., Xoliqov Sh.A., Jumayev A.J.
Kriminogen vaziyatga ta'sir ko'rsatuvchi indikatorlar masalasi va ilmiy asosi 133
Asqarov M.M., Valijonova G.M.
Ayollar va bolalarga nisbatan raqamli zo‘ravonlikka qarshi kurashish milliy mexanizmlarini takomillashtirishning ayrim jihatlari: AQSH tajribasi misolida 139
Галлямов М.Г.
Интернет вещей (Internet of Things): концептуальные основы, архитектурные модели и перспективы развития 147
Xamidov A.A.
Kiberfiribgarlik: zamonaviy shakllari, ijtimoiy-muhandislik mexanizmlari va unga qarshi kurashishning kriminologik choralari 152

TADQIQOTCHI MINBARI

Kutbitdinov G‘.X.
Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar qonunga xilof muomalasining oldini olishda jahon kriminologiyasi nazariyalarining qiyosiy-tanqidiy tahlili 159
Boliyev U.U.
Jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish 166
Murzajanov Sh.G.
Huquqbuzarliklar va jinoyatchilikka qarshi kurashishda ijtimoiy tarmoqlar hamda jamoatchilik fikridan foydalanish samaradorligini oshirish 172
Nasrullayev F.S.
Ekstraditsiya jarayonida interpol milliy markaziy byurosining roli va huquqiy asoslari 178
Kutlimuratov M.Sh.
Xorijiy davlatlarda huquqbuzarliklar profilaktikasini tashkil etishning qiyosiy-huquqiy asoslari va rivojlanish tendensiyalari 183
Axmedova M.A.
Oilaviy (maishiy) zo‘ravonlikning kriminologik-viktimologik mohiyati va jabrlanuvchilarni tasniflashning profilaktik ahamiyati 190
Садриддинов Ш.Ш.
Конституционно-правовые гарантии свободы передвижения в Республике Узбекистан: проблемы правового регулирования и направления совершенствования 199

Muminova Gulnora Taxirovna
Katta muharrir, dizayn
Fayziyev Abdujabbor
Texnik muharrir

Original-maket O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti Tahririy-noshirlik markazida tayyorlandi.

Maqolalar har qanday usulda to‘liq yoki qisman ko‘chirilib bosilganida «O‘zbekiston Respublikasi Kriminologia tadqiqot institutining «Kriminologik faoliyat» ilmiy-amaliy jurnali»dan olinganligi ko‘rsatilishi shart.

Materiallarda keltirilgan fakt va raqamlar, ko‘chirmalar, iqtisodiy statistik ma’lumotlar rostligi va aniqligi uchun muallif javob beradi.

Muallif fikri tahririyat nuqtai nazaridan farq qilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo‘lyozma taqriz qilinmaydi va qaytarilmaydi.

Tahririyat xatlar mualliflari bilan yozishmaydi.

Bichimi 60x40 1/8.
Bosma tabag‘i 13,0.
Adadi 50 nusxa.
O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti Tahririy-noshirlik markazida chop etilgan.
Bosishga ruxsat etildi 23.09.2026.
Buyurtma № 26/50.

O‘z.KTI

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDAGI IJTIMOIY PROFILAKTIKANING KRIMINOLOGIK ASOSLARI

BERDIALIYEV
Baxtiyor Erkinovich
O‘zbekiston Respublikasi
Kriminologiya tadqiqot instituti boshlig‘i,
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. *Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba-yoshlar o‘rtasida jinoyatchilikning oldini olishning kriminologik va tashkiliy-huquqiy asoslari tahlil qilingan. Globallashuv va raqamlashuv sharoitida oliy ta’lim tizimining institutsional kengayishi, talabalar kontingentining ortishi hamda ularning duch kelayotgan iqtisodiy va virtual xavf-xatarlari yoritilgan, empirik va sotsiologik tadqiqotlar natijalari asosida talabalar jinoyatchiligining asosiy kriminogen determinantlari ochib berilgan. Shuningdek, “HEMIS” axborot tizimini “E-ijtimoiy profilaktika” platformasiga integratsiya qilish, “Ijtimoiy keys-menejment” metodologiyasini joriy etish orqali barvaqt profilaktika tizimini yaratish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*
Kalit so‘zlar: *oliy ta’lim, talabalar jinoyatchiligi, ijtimoiy profilaktika, kriminogen determinantlar, kiberjinoyatlar, keys-menejment, HEMIS, E-ijtimoiy profilaktika.*

Аннотация. *В данной статье проанализированы криминологические и организационно-правовые основы профилактики преступности среди студентов высших учебных заведений. Освещены институциональное расширение системы высшего образования в условиях глобализации и цифровизации, рост студенческого контингента, а также экономические и виртуальные риски, с которыми они сталкиваются. На основе эмпирических и социологических данных раскрыты основные криминогенные детерминанты студенческой преступности (финансовые трудности, стремление к легкому заработку, цифровая виктимизация и дефицит духовно-нравственного воспитания). Разработаны научно-практические предложения по созданию системы ранней профилактики путем интеграции информационной системы «HEMIS» в платформу «E-социальная профилактика» и внедрения методологии «социального кейс-менеджмента».*
Ключевые слова: *высшее образование, студенческая преступность, социальная профилактика, криминогенные детерминанты, киберпреступления, кейс-менеджмент, HEMIS, E-социальная профилактика.*

Abstract. *This article analyzes the criminological, organizational, and legal foundations for crime prevention among students in higher education institutions. It highlights the institutional expansion of higher education, the growth of the student body, and the economic and virtual risks they face amid globalization and digitalization. Based on empirical and sociological research, the main criminogenic determinants of student crime – such as financial difficulties, the desire for easy money, digital victimization, and a lack of spiritual and moral upbringing – are revealed. Furthermore, scientific and practical proposals are developed to establish an early prevention system by integrating the "HEMIS" information system with the "E-social prevention" platform and introducing the "social case management" methodology.*
Keywords: *higher education, student crime, social prevention, criminogenic determinants, cybercrime, case management, HEMIS, E-social prevention.*

lanish bo‘yicha ichki ishlar organlari xodimlari va Milliy gvardiya harbiy xizmatchi (xodim)larini o‘qitish bo‘yicha maxsus o‘quv kursi dasturi loyihasini tayyorlash.

2. O‘quv kursi dasturiga asoslangan “Kriminogen vaziyatning monitoringini amalga oshirishda geoinformatsion tizimlardan foydalanish” o‘quv qo‘llanma loyihasini ishlab chiqish.

3. Oliy ta’lim muassasalari o‘quv rejalariga kiritilgan “Kriminologiya” fani darsligiga kriminologiya fani predmeti sifatida “Fazoviy kriminologiya” (“Qaynoq nuqtalar nazariyasi”ga asosangan holda) yo‘nalishida alohida bob kiritish, shuningdek mazkur sohada falsafa doktori va fan doktori dissertatsiya tadqiqotlarini olib borish.

4. Jinoyatlarning lokalizatsiyasi (joyi), vaqti va ularni sodir etish ehtimoli mavjud bo‘lgan subyektlarni ma’lumotlar va algoritmlar asosida oldindan aniqlash imkonini beruvchi “Jinoyatlar prognozi” (Predictive Policing) konsepsiyasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

5. Ichki ishlar vazirligi tomonidan joylarda kriminogen vaziyatni baholash va shundan kelib chiqib kuch-vositalarni boshqarish amaliyotida geoinformasion tizimlardan foydalanish. Bunda:

– jamoat joylari va aholi turar joylarda jinoyatchilik holatini kriminologik geoaxborot tahlili (Crime map) uslubida o‘rganish;

– “jinoyat o‘choqlari”ni aniqlashda atrof-muhit auditini (CPTED) amalga oshirib borish.

Foydalanilgan manbalar

1. Ломброзо Ч. Преступный человек (L'Uomo Delinquente). — М.: Инфра-М, 2005;
2. Cohen L.E., Felson M. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach // American Sociological Review. – 1979. – Vol. 44. – No. 4. – P. 588–608.
3. Долгова А.И. Криминология. — М.: Норма, 2010;, 1008 b.
4. Духовская М.В. Криминология и предупреждение преступности. — М.: Юристъ, 2008.
5. Perry W.L., McInnis B., Price C.C., Smith S.C., Hollywood J.S., Bashoratli politsiya faoliyati: Huquqni muhofaza qilish operatsiyalarida jinoyatlarni prognoz qilishning o'rni (Predictive Policing), Santa Monika, “RAND Corporation” nashriyoti, 2013, 174 b.
6. Felson M., Boba R., Jinoyatchilik va kundalik hayot (Crime and Everyday Life), Los Anjeles, “SAGE” nashriyoti, 2010, 296 b.
7. Chainey S., Ratcliffe J., GIS va jinoyatlar xaritasini tuzish (GIS and Crime Mapping), London, “John Wiley & Sons” nashriyoti, 2013, 442 b.
8. Chainey S., Tompson L., Uhlig S., Jinoyatlarning fazoviy qonuniyatlarini bashorat qilishda qaynoq nuqtalar (hot spots) xaritasining foydaliligi, “Security Journal” jurnali, 2008, 21-son, 4-28 b.
9. Goodchild M.F., Fuqarolar sensor sifatida: ixtiyoriy geografiya olami (Citizens as sensors: the world of volunteered geography), “GeoJournal” jurnali, 2007, 69-son, 211-221 b.
10. Mohler G.O., Short M.B., Brantingham P.J., Schoenberg F.C., Tita G.E., Bashoratli politsiya faoliyatining tasodifiy nazorat qilinadigan dala sinovlari (Randomized Controlled Field Trials of Predictive Policing), “Journal of the American Statistical Association” jurnali, 2015, 110-son, 1399-1411 b.
11. Anselin L., Rey S.J., Fazoviy tahlil va geoinformatsion tizimlar (Spatial Analysis and GIS), “Geographical Analysis” jurnali, 2010, 42-son, 276-292 b.

AYOLLAR VA BOLALARGA NISBATAN RAQAMLI ZO‘RAVONLIKKA QARSHI KURASHISH MILLIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM JIHATLARI: AQSH TAJRIBASI MISOLIDA

ASQAROV
Mirzoxid Mirjalol o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti bosh ilmiy xodimi, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

VALIJONOVA
Gulyuz Muzaffar qizi
Amerika Qo‘shma Shtatlari Kolorado shtati universiteti, mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya*. Maqolada ayollar va bolalarga nisbatan raqamli zo‘ravonlikka qarshi kurashishda AQSHda qo‘llanilayotgan huquqiy, institutsional va profilaktik mexanizmlarni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash masalalari tahlil qilingan. Tahlil natijasida xorijiy tajribani to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish emas, balki uni milliy qonunchilik, mavjud institutlar va huquqni qo‘llash amaliyotiga funksional moslashtirish zarurati asoslantirilgan. O‘zbekistonda raqamli platformalar majburiyatlarini belgilash, raqamli dalillarni saqlash, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish va yangi mexanizmlar natijadorligini mustaqil baholashga doir takliflar ishlab chiqilgan.*
Kalit so‘zlar: *raqamli zo‘ravonlik, roziliksiz intim tasvir, raqamli platforma, bolalarning onlayn jinsiy ekspluatatsiyasi, himoya orderi, elektron monitoring, idoralararo hamkorlik, faol guvoh aralashuvi.*

Аннотация*. В статье анализируются вопросы адаптации к условиям Узбекистана правовых, институциональных и профилактических механизмов противодействия цифровому насилию в отношении женщин и детей, применяемых в Соединённых Штатах Америки. Обоснована необходимость не прямого заимствования зарубежного опыта, а его функциональной адаптации к национальному законодательству, действующим институтам и правоприменительной практике. Разработаны предложения по определению обязанностей цифровых платформ, сохранению цифровых доказательств, усилению межведомственного взаимодействия и независимой оценке эффективности внедряемых механизмов.*
Ключевые слова: *цифровое насилие, интимные изображения без согласия, цифровая платформа, онлайн-сексуальная эксплуатация детей, защитный ордер, электронный мониторинг, межведомственное взаимодействие, вмешательство активных свидетелей.*

Abstract. *The article examines the adaptation to the legal and institutional system of Uzbekistan of selected legal, institutional and preventive mechanisms used in the United States to combat digital violence against women and children. The study argues that foreign mechanisms should not be directly transplanted but functionally adapted to national legislation, existing institutions and law-enforcement practice. Proposals are developed concerning the legal duties of digital platforms, preservation of digital evidence, stronger interagency coordination and independent evaluation of the effectiveness of newly introduced measures.*
Keywords: *digital violence, non-consensual intimate imagery, digital platform, online child sexual exploitation, protection order, electronic monitoring, interagency cooperation, active bystander intervention.*

Insonning sha'ni va qadr-qimmati, shaxsiy hayoti, jinsiy daxlsizligi hamda xavfsizligi raqamli muhitda ham to'liq huquqiy muhofaza qilinishi lozim. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson sha'ni va qadr-qimmatini daxlsiz deb e'tirof etadi, oila, xotin-qizlar va bolalar huquqlarini davlat o'z muhofazasiga oladi [1]. Mazkur konstitutsiyaviy talablar zo'ravonlikka qarshi kurashishni faqat sodir etilgan qilmish uchun javobgarlik belgilash bilan cheklamasdan, jabrlanuvchini tezkor himoya qilish, takroriy xavfni barvaqt aniqlash va buzilgan huquqlarni tiklashni ham nazarda tutadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda xotin-qizlar va bolalarni tazyiq hamda zo'ravonlikdan himoya qilishning huquqiy asoslari sezilarli darajada takomillashtirildi. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunida ta'qib etish, himoya orderi, yakka tartibdagi profilaktika va jabrlanuvchiga yordam ko'rsatish mexanizmlari mustahkamlangan [2]. 2023-yilda oilaviy (maishiy) zo'ravonlik uchun ma'muriy va jinoiy javobgarlik kuchaytirildi [3]. "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi qonun Internet va telekommunikatsiya tarmoqlari orqali sodir etiladigan zo'ravonlikni ham huquqiy muhofaza doirasiga kiritdi [4]. 2026–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyada esa bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlarini raqamli hisobga olish, monitoring qilish va idoralararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish vazifalari belgilandi [5].

Shu bilan birga, texnologiyalar vositasida sodir etiladigan zo'ravonlikning tez tarqalishi, materiallarning cheksiz nusxalanishi, huquqbuzarning masofadan turib nazorat va tahdid o'tkazish imkoniyati an'anaviy huquqiy choralarning tezkorligini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. BMTning tegishli tuzilmalari raqamli zo'ravonlikka qarshi kurashishda huquqiy javobgarlik, platformalar mas'uliyati, jabrlanuvchiga yo'naltirilgan xizmatlar va ishonchli ma'lumotlar tizimi birgalikda ishlashi lozimligini ta'kidlaydi [6].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mamlakatimizda ilmiy nuqtayi nazardan viktimologik profilaktika jabrlanuvchining xavfsizligini ta'minlash, uning takroriy jabrlanish ehtimolini kamaytirish va buzilgan huquqlarini tiklashga qaratilgan kompleks faoliyat sifatida o'rganilgan. S.S. Niyozova zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar profilaktikasini huquqiy, tashkiliy va ijtimoiy choralar uyg'unligida takomillashtirish zaruratini asoslaydi [7]. M.X. Rustambayev va S.S. Niyozova viktimologik choralar jabrlanuvchining o'ziga xos xususiyatlari, xavf darajasi va individual ehtiyojlariga muvofiqlashtirilishi kerakligini qayd etadi [8]. A.A. Olimov esa kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishda elektron dalillarning yaxlitligini ta'minlash, maxsus tuzilmalar va idoralararo hamkorlikni rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida ko'rsatgan [9].

Mavzu bo'yicha xorijiy tajribaga murojaat qilinganda ayrim mexanizmlarning tashqi ko'rinishi emas, balki ularning ishlash sharti, huquqiy kafolatlari, ilmiy dalillar bazasi va milliy tizimga mosligi baholanishi kerak. Masalan, intim tasvirlarni 48 soat ichida kontentni olib tashlash tartibi faqat muddat emas, balki murojaatni qabul qilish, tasdiqlash, dalilni saqlash, nusxalarni aniqlash va shikoyat qilishdan iborat protsessual zanjirdir. Elektron monitoring xavfni baholash, sud nazorati va murojaatga tezkor javob tizimi bilan birgalikda samara beradi.

Tadqiqotning maqsadi. AQSHda raqamli va oilaviy zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashda qo'llanilayotgan asosiy mexanizmlarning huquqiy mazmuni va ilmiy samaradorligini tahlil qilish, cheklovlarini aniqlash hamda O'zbekiston uchun huquqiy jihatdan mutanosib, institutsional jihatdan amalga oshiriladigan va natijasi o'lchanadigan milliy model yuzasidan taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot materiallarini 2019–2026-yillarda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining xotin-qizlar va bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilish, axborotlashtirish, shaxsga doir ma'lumotlarni muhofaza qilish va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishga oid normativ-huquqiy hujjatlar; AQSHning TAKE IT DOWN Act, REPORT Act va VAWA doirasidagi rasmiy materiallari; NCMEC, Federal savdo komissiyasi va AQSH Adliya vazirligining ochiq ma'lumotlari; elektron monitoring va faol guvoh aralashuviga oid empirik tadqiqotlar tashkil etdi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda formal-yuridik usul orqali huquqiy normalarning mazmuni, qiyosiy-huquqiy usul orqali AQSH va

O'zbekiston mexanizmlarining funksional o'xshash va farqli jihatlari, tizimli tahlil orqali huquqiy, ijtimoiy va texnologik choralarning o'zaro bog'liqligi o'rganildi. Tanqidiy manba tahlili har bir empirik natijaning tadqiqot obyekti, hajmi va xulosa chiqarish imkoniyatini tekshirish uchun qo'llanildi.

Xorijiy mexanizmni milliy tizimga moslashtirish quyidagi besh mezon asosida baholandi:

birinchidan, amaldagi milliy qonunchilik bilan muvofiqligi;

ikkinchidan, jabrlanuvchining huquqlari va shaxsiy hayot daxlsizligiga rioya qilinishi;

uchinchidan, mas'ul subyekt va ijro tartibining aniqligi;

to'rtinchidan, texnik va moliyaviy amalga oshirish imkoniyati;

beshinchidan, natijani ishonchli ko'rsatkichlar orqali baholash mumkinligi.

Maqolaning "natijalar" qismida xorijiy mexanizmlarning aniq mazmuni va ilmiy dalillari, "muhokama" qismida esa ularni O'zbekiston huquqiy maktabi, milliy institutlar va huquqni qo'llash amaliyotiga moslashtirish yo'llari bayon etildi.

1. Shaxsning roziligisiz intim tasvirlarni tezkor olib tashlash mexanizmi. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi qonuni axborot resurslari egalari va veb-saytlar faoliyatiga oid umumiy majburiyatlarni belgilaydi, shuningdek qonunga xilof axborotdan foydalanishga yo'l qo'ymaslikni talab qiladi [10]. "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonun shaxsga doir ma'lumotlarni roziliksiz tarqatmaslik, ishlov berish maqsadiga rioya qilish va muayyan hollarda ma'lumotlarni yo'q qilish majburiyatlarini nazarda tutadi [11]. Biroq, ushbu umumiy normalar shaxsning roziligisiz intim tasvirlarni, jumladan sun'iy intellekt vositasida yaratilgan soxta tasvirlarni tezkor olib tashlashning maxsus protsessual tartibini belgilamaydi.

AQSHda 2025-yil 19-mayda qabul qilingan TAKE IT DOWN qonuni shaxsning roziligisiz haqiqiy yoki sun'iy yaratilgan intim vizual tasvirlarni qasddan tarqatganlik uchun jinoiy javobgarlik belgiladi. Qonunning platformalar uchun murojaat qilish va kontentni olib tashlash mexanizmiga oid talabi 2026-yil 19-maydan kuchga kirdi. Unga ko'ra, qamrab olingan raqamli platformalar haqiqiy murojaat olinganidan keyin tasvirni hamda ma'lum bo'lgan bir xil nusxalarini 48 soat ichida olib tashlashi shart [12].

Mazkur mexanizmning ahamiyati, jinoiy javobgarlikdan tashqari, aniq ijro zanjiri yaratilganidadir. Unda jabrlanuvchining murojaat qilish imkoniyati, materialni aniq ko'rsatish, platformaning qaror qabul qilish muddati, bir xil nusxalarni topish, murojaat holatini kuzatish va nazorat organiga shikoyat qilish kabi elementlar birlashtirilgan.

Shu bilan birga, bunday mexanizmni milliy qonunchilikka kiritishda yolg'on murojaat, qonuniy jurnalistik yoki sud materiallarining asossiz o'chirilishi, kontent egasining e'tiroz bildirish huquqi va dalillarning yo'qolib ketishi kabi xavflar hisobga olinishi lozim. Shu sababli "o'chirish"dan oldin raqamli dalilning xavfsiz nusxasini saqlash va qaror ustidan mustaqil shikoyat qilish imkoniyati nazarda tutilishi shart.

2. Bolalarning onlayn jinsiy ekspluatatsiyasi to'g'risida majburiy xabar berish. AQSHning REPORT qonuni elektron xizmat ko'rsatuvchilarning NCMEC (National Center for Missing & Exploited Children) CyberTipline tizimiga xabar berish majburiyatini bolani onlayn jinsiy maqsadda jalb qilish va bolalar jinsiy savdosi kabi qilmishlargacha kengaytirdi, xabarni avtomat tarzda saqlash muddatini bir yilga uzaytirdi va platforma egalari tomonidan qasddan xabar bermaganlik uchun javobgarlikni kuchaytirdi [13]. Natijada, NCMECning hisobotiga ko'ra, bolalar jinsiy savdosi bilan bog'liq CyberTipline xabarlari 2024-yildagi 26 823 tadan 2025-yilda 113 530 taga yetgan, ya'ni 323 foizga oshgan [14]. Mazkur o'sishni jinoyatning shunchaga ko'payishi sifatida bir yoqlama talqin qilish kerak emas. U majburiy xabar berish doirasining kengayishi, platformalarning muvofiqligi va ilgari yashirin qolgan holatlarning rasmiy tizimga kirishi bilan ham izohlanadi.

O'zbekiston Respublikasining O'RQ-996-son qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-256-son farmoni bilan bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlari haqida xabar berish, raqamli hisob va idoralararo hamkorlik uchun umumiy asoslar yaratilgan [4; 5]. Tahlil va natijalar yangi parallel portal tuzishdan ko'ra, mavjud milliy raqamli tizimga bolalarning jinsiy ekspluatatsiyasiga oid materiallar (CSAM), onlayn ishonchga kirish, jinsiy tovlamachilik va bolalar savdosi

bo‘yicha maxsus modul qo‘shish maqsadga muvofiqligini ko‘rsatdi.

Yana bir muhim masala, bizningcha, platformaga tergov funksiyasi yuklanmasligi kerak. U aniqlangan fayl, akkaunt, vaqt, IP manzil, raqamli identifikator va mavjud xavf belgilarini xavfsiz kanal orqali taqdim etadi. Materialni huquqiy kvalifikatsiya qilish, bolaning bevosita xavf ostida ekanini baholash va ishni tegishli organga yo‘naltirish vakolatli davlat organining vazifasi bo‘lib qoladi.

3. Muvofiqlashtirilgan jamoaviy munosabat va jabrlanuvchiga hamrohlik. O‘zbekistonda tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlar hamda ularning farzandlariga “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlari orqali ijtimoiy, psixologik va huquqiy xizmatlar ko‘rsatish tartibi shakllangan [15]. Biroq, raqamli zo‘ravonlik holatida jabrlanuvchi ichki ishlar organi, ijtimoiy xizmat, raqamli platforma, advokat va sud bilan alohida-alohida muloqot qilishiga to‘g‘ri kelishi mumkin.

AQSHda VAWA (Violence Against Women Act) modeli politsiya, prokuratura, sud, tibbiyot, boshpana markazlari, jabrlanuvchiga yordam ko‘rsatuvchi tashkilotlar va boshqa subyektlarni muvofiqlashtirilgan jamoaviy munosabatga birlashtiradi [16]. Bu modeldagi “victim advocate” bizning tizimdagi advokat emas; u jabrlanuvchiga jarayonni tushuntiradi, xavfsizlik rejasini tuzishga ko‘maklashadi, idoralar o‘rtasida ishning uzilib qolmasligini nazorat qiladi va zarur xizmatlarga yo‘naltiradi.

Tahlil va natijalar O‘zbekiston uchun yangi parallel kasb yoki organ yaratishdan ko‘ra, yuqori xavfli ishlar bo‘yicha “Inson” markazi tizimida ishni muvofiqlashtiruvchi mutaxassis – keys-menejerni belgilash maqsadga muvofiqligini ko‘rsatdi. U birinchi murojaatni qabul qilgan organ xodimidan tashkiliy jihatdan mustaqil bo‘lishi, jabrlanuvchining roziligi asosida huquqiy, ijtimoiy, psixologik va raqamli xavfsizlik choralarini bir rejaga birlashtirishi lozim.

4. Himoya orderi ijrosini elektron monitoring orqali ta’minlash. Elektron monitoringda huquqbuzarning harakati GPS qurilmasi orqali kuzatiladi va jabrlanuvchining uyi, ish joyi, ta’lim muassasasi yoki boshqa xavfsiz hududlar atrofida taqiqlangan zona belgilanadi. Nazorat ostidagi shaxs mazkur hududga yaqinlashganda monitoring markaziga va zarur holda jabrlanuvchiga ogohlantirish yuboriladi.

Padgett, Bales va Blomberg Floridada uy qamog‘i va nazorat ostida bo‘lgan 75 661 nafar shaxs ma’lumotlarini tahlil qilib, elektron monitoring ayrim nazorat buzilishlari, yangi jinoyat va nazoratdan qochish ehtimolini kamaytirish bilan bog‘liq ekanini ko‘rsatgan [17]. Biroq, ushbu tadqiqot faqat oilaviy zo‘ravonlik sodir etgan shaxslarga nisbatan amalga oshirilmagan. Shu bois uning natijasini oilaviy zo‘ravonlik bilan bog‘liq aniq foizli samara sifatida ko‘rsatish ilmiy jihatdan to‘g‘ri emas.

Elektron monitoring bo‘yicha sharhlar natijalarning huquqbuzar toifasi, nazorat sifati, qurilmaning ishonchliligi, signalga javob tezligi va boshqalar bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi [18]. Demak, GPS qurilmasi mustaqil himoya vositasi emas, balki xavfni erta aniqlash va tezkor harakat qilish tizimining texnik qismi hisoblanadi.

O‘zbekistonda himoya orderi doirasida jabrlanuvchi bilan aloqani va muayyan joylarga yaqinlashishni cheklash imkoniyati mavjud [2]. Elektron monitoring ushbu mavjud huquqiy cheklovni texnik ta’minlash vositasi sifatida, faqat sud qarori, tasdiqlangan xavfni baholash, aniq muddat va ma’lumotlar xavfsizligi kafolatlari bilan qo‘llanilishi mumkin.

5. Faol guvoh aralashuvi modeli. AQSHda Green Dot dasturida zo‘ravonlikning oldini olish faqat jabrlanuvchi va huquqbuzar o‘rtasidagi munosabat sifatida emas, balki atrofdagi uchinchi shaxslarning xavfsiz aralashuvi orqali ijtimoiy normalarni o‘zgartirish jarayoni sifatida keltiriladi. Dasturda bevosita aralashish, mas’ul shaxsni jalb qilish, vaziyatni chalg‘itish va hodisadan keyin yordam berish usullari o‘rgatiladi.

Coker boshchiligidagi hammualliflar o‘tkazgan tadqiqotda 2 504 nafar talaba ishtirok etgan. Green Dot ta’siriga duch kelgan talabalar faol guvoh harakatlarini ko‘proq qayd etgan va zo‘ravonlikni oqlovchi qarashlarni kamroq qabul qilgan [19].

Keyingi 26 ta maktabda besh yil davomida o‘tkazilgan klaster randomizatsiyalangan tadqiqot ham faol guvoh aralashuvining munosabatlar doirasidagi zo‘ravonlikni kamaytirish imkoniyatini kuchliroq asosladi [20; 21].

Bizningcha, O‘zbekistonda mazkur dasturni aynan nomi va shakli bilan ko‘chirish emas, balki uning tamoyillarini mahalla va oliy ta’lim jarayoniga moslashtirish lozim. Milliy modelda ustuvor yo‘nalishlar sifatida oliy ta’lim muassasalari talabalari ishtirokida ijtimoiy tarmoqlardagi kamsitish, intim tasvir talab qilish, soxta akkaunt orqali ta’qib qilish, majburan uchrashuvga chaqirish, jabrlanuvchini ayblash va vakolatli shaxsga xabar berish holatlarini qamrab olishi mumkin.

1. Xorijiy tajribani ko‘chirish emas, funksional moslashtirish zarurati. AQSH mexanizmlarining har biri alohida muammoni hal qilishga qaratilgan. TAKE IT DOWN Act kontentni platformadan tezkor olib tashlashga, REPORT Act platforma egalarining vakolatli organlarga tezkor xabar berish majburiyatiga, VAWA idoralararo hamkorlikka, GPS xavfni texnik nazorat qilishga, Green Dot esa ijtimoiy normalarni o‘zgartirishga xizmat qiladi. Ularga bir-birining o‘rnini bosuvchi choralar emas, balki turli bosqichlarda ishlaydigan o‘zaro bog‘liq vositalar sifatida qarash kerak.

Mamlakatimiz olimlari ham o‘z tadqiqotlarida yuqoridagi kabi kompleks yondashuvga zarurat mavjudligini tasdiqlaydilar.

Jumladan, Z.Ibroximova oilaviy zo‘ravonlik uchun javobgarlikni takomillashtirishda himoya orderi, jabrlanuvchilar doirasi va zo‘ravonlik usullarini huquqiy jihatdan aniqlashtirish zarur, degan fikrni ilgari suradi [22]. V.T. Turabov zo‘ravonlik holatlarida dalillarni to‘plash, jabrlanuvchi bilan muloqot qilish ko‘nikmalari va huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamkorligini kuchaytirishni muhim deb hisoblaydi [23]. O.A. Xamidov milliy qonunchilikdagi himoya orderi va gender tengligi mexanizmlarini kompleks ravishda qo‘llash kerakligiga urg‘u beradi [24].

Shu nuqtayi nazardan, xorijiy normani so‘zma-so‘z ko‘chirish milliy tizimda huquqiy kolliziya, funksiyalarning takrorlanishi yoki ijro mexanizmining ishlamasligiga olib kelishi mumkin. Funksional moslashtirish esa avval milliy tizimda mavjud institutni aniqlanib, xorijiy tajriba qaysi yetishmayotgan elementni to‘ldirishini belgilashdan boshlanadi.

2. O‘zbekiston uchun “tezkor himoya” modelining mohiyati. Tadqiqot natijalari asosida “tezkor himoya” modeli taklif etiladi. Model jabrlanuvchining birinchi murojaatidan boshlab platformadan kontentni, ya’ni intim tasvirni olib tashlash, dalillarni saqlash, xavfni baholash, idoralararo yordam va natijani baholashgacha bo‘lgan uzluksiz zanjirni qamrab oladi. Bunda mazkur jarayon quyidagicha tashkil etilishi mumkin.

Birinchi yo‘nalish – huquqiy aniqlik. Jinoyat qonunchiligida shaxsning roziligisiz haqiqiy yoki sun’iy yaratilgan intim tasvirni tarqatish, boshqa shaxsga berish yoxud tarqatish bilan tahdid qilganlik uchun javobgarlik belgilash maqsadga muvofiq. Qonunchilikda tasvirni yaratish, saqlash va tarqatishga roziliknig har biri alohida ekanligi, bir shaxsga yuborilgan materialni boshqalarga berishga roziliknі anglatmasligi mustahkamlanishi lozim.

Ikkinchi yo‘nalish – platformaga tezkor murojaat. “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi qonunda qamrab olingan raqamli platformalar uchun elektron murojaat qilish shakli, materialdan foydalanishni vaqtincha cheklash tartibi, 48 soat ichida qaror qabul qilish, ma’lum bir xil nusxalarni aniqlash, raqamli dalilni saqlash, murojaatchiga natija haqida xabar berish va qaror ustidan shikoyat qilish tartibi belgilanishi mumkin.

Uchinchi yo‘nalish – bolalarni onlayn himoya qilish. O‘zbekiston Respublikasining O‘RQ-996-son qonuni va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-256-son farmoni doirasida shakllanayotgan raqamli tizimga platforma egalari tomonidan vakolatli idoralarga CSAM, jinsiy tovlamachilik va bolalar savdosi to‘g‘risida xabar berishga oid modul qo‘shilishi lozim. Xabarga kiritiladigan texnik ma’lumotlar, taqdim etish muddati, dalilni saqlash va shoshilinch xavfni saralash mezonlari alohida nizom bilan belgilanishi kerak.

To‘rtinchi yo‘nalish – yuqori xavfni boshqarish. Himoya orderi talablarini takroran buzgan, o‘ldirish yoki og‘ir shikast yetkazish bilan tahdid qilgan, qurol bilan qo‘rqitish yoxud jabrlanuvchini uzoq vaqt ta’qib qilgan shaxslarga nisbatan sud qarori bilan muayyan muddatga elektron monitoring piloti o‘tkazilishi mumkin. Jabrlanuvchining geolokatsiyasi maxfiy saqlanishi, signalga javob berish vaqti va texnik xatolarni ko‘rib chiqish tartibi oldindan belgilanishi shart.

Beshinchi yo‘nalish – jabrlanuvchiga hamrohlik. “Inson” markazida yuqori xavfga ega zo‘ravonlik holatlari uchun keys-menejer belgilanib, u ichki ishlar organi, tibbiyot, psixologik xizmat, advokat va raqamli platforma bilan aloqani muvofiqlashtirishi kerak. Birinchi murojaatni qabul qilish protokoli xodimning jabrlanuvchini ayblamasligi, shoshilinch xavfni baholashi, skrinshot, havola, akkaunt identifikatori va boshqa elektron dalillarni saqlashni tushuntirishini nazarda tutishi lozim.

Oltinchi yo‘nalish – profilaktik muhit. Ta’lim muassasalari va mahallalar uchun faol guvoh aralashuvi moduli ishlab chiqilib, u raqamli ta’qib, ijtimoiy tarmoqlardagi kamsitish, intim tasvir talab qilish kabi holatlarga mos ssenariylarni qamrab olishi kerak.

Yettinchi yo‘nalish – ma’lumot va mustaqil baholash. Mavjud elektron hisob tizimlariga doksing, onlayn ta’qib, shaxsning roziligisiz intim tasvir tarqatish, sun’iy intellekt asosida yaratilgan intim tasvir, jinsiy tovlamachilik va raqamli majburiy nazorat uchun alohida klassifikatorlar kiritilishi lozim. Har bir chora boshlanishidan avval bazaviy ko‘rsatkichlar belgilanib, keyin pilot va qiyosiy hududlarda takroriy zo‘ravonlik, javob vaqti, himoya orderi buzilishi, jabrlanuvchining xavfsizlik hissi va davlat organlariga nisbatan ishonchi bo‘yicha “oldin va keyin” metodi bo‘yicha baholash o‘tkazilishi kerak.

Tadqiqot AQSH tajribasida raqamli va oilaviy zo‘ravonlikka qarshi yagona universal vosita mavjud emasligini, samarali yechim huquqiy javobgarlikni takomillashtirish, platformalar uchun muayyan majburiyatlarni yuklash, idoralararo hamkorlikni to‘g‘ri tashkil etish, xavfni texnik nazorat qilish, jamoatchilik profilaktikasi va mustaqil baholashning birgalikda ishlashiga bog‘liqligini ko‘rsatdi.

O‘zbekistonda xotin-qizlar va bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilish, himoya orderi, raqamli hisob, shaxsga doir ma’lumotlarni muhofaza qilish va ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha zarur bazaviy institutlar mavjud. Shu sababli asosiy vazifa xorijiy modellarni ko‘chirish emas, balki mavjud institutlarga yetishmayotgan protsessual, texnologik va baholash elementlarini qo‘shishdan iborat.

Yuqoridagilar asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1) jinoyat qonunchiligida shaxsning roziligisiz haqiqiy yoki sun’iy intellekt vositasida yaratilgan intim tasvirni tarqatish, boshqa shaxsga berish va tarqatish bilan tahdid qilish uchun javobgarlik belgilash;

2) qonunchilikda tasvirni yaratish, saqlash va tarqatishga rozilikning har biri mustaqil ekanligi hamda muayyan shaxsga yuborish uni uchinchi shaxslarga tarqatishga rozilikni anglatmasligi mustahkamlanishi;

3) “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi qonunda raqamli platformalarga murojaat qilish mexanizmi, 48 soat ichida tasvirni o‘chirish yoki o‘chirmaslik to‘g‘risida qaror qabul qilish, ma’lum bir xil nusxalarni olib tashlash, dalillarni xavfsiz saqlash va shikoyat qilish tartibini belgilash;

4) bolalarni himoya qilish bo‘yicha mavjud raqamli tizimda CSAM, jinsiy tovlamachilik va bolalar savdosi haqida platformalarning majburiy xabar berish modulini yaratish;

5) himoya orderining huquqbuzarning jabrlanuvchiga yaqinlashishini taqiqlovchi talabini sud qarori asosida elektron monitoring orqali nazorat qilish bo‘yicha pilot loyiha o‘tkazish;

6) “Inson” markazlarida tashkiliy jihatdan mustaqil keys-menejer lavozimini joriy etish va “Raqamli tazyiq haqida birinchi murojaatni qabul qilish protokoli”ni ishlab chiqish;

7) oliy ta’lim muassasalari, texnikumlar va mahallalar uchun milliy muayyan ssenariylarga asoslangan zo‘ravonlik holatlarida faol guvoh aralashuvi profilaktik dasturini sinovdan o‘tkazish;

Faol guvoh aralashuvi *– zo‘ravonlik yoki tazyiq holatini kuzatgan shaxsning jabrlanuvchi xavfsizligini ta’minlash va huquqbuzarlik oqibatlarini kamaytirishga qaratilgan harakatlarini anglatadi. U, odatda, quyidagi to‘rt usulda amalga oshiriladi:*

1. Bevosita aralashish – vaziyat xavfsiz bo‘lgan taqdirda huquqbuzarga harakatini to‘xtatishni aytish, jabrlanuvchidan yordamga muhtoj yoki muhtoj emasligini so‘rash yoxud tazyiqqa nisbatan ochiq munosabat bildirish.

2. Boshqa shaxsni jalb qilish – guvohning o‘zi aralasha olmagan holda o‘qituvchi, qo‘riqchi, psixolog, rahbar, ichki ishlar xodimi yoki boshqa vakolatli shaxsga xabar berishi.

3. Chalg‘itish – huquqbuzar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri qarama-qarshilikka kirishmasdan, suhbat mavzusini o‘zgartirish, jabrlanuvchini boshqa bahona bilan vaziyatdan olib chiqish yoki hodisaning davom etishiga to‘sqinlik qilish.

4. Keyingi yordam – hodisa vaqtida aralashish imkoni bo‘lmagan taqdirda, keyinchalik jabrlanuvchini qo‘llab-quvvatlash, dalillarni saqlashga yordam berish, murojaat qilish tartibini tushuntirish va tegishli xizmatlarga hamrohlik qilish.

Mazkur usullar guvohdan xavfli to‘qnashuvga kirishishni emas, vaziyatga mos va xavfsiz chorani tanlashni talab qiladi.

8) yagona elektron hisob tizimiga raqamli zo‘ravonlikning alohida klassifikatorlarini kiritish hamda har ikki yoki uch yilda milliy reprezentativ viktimologik so‘rov o‘tkazish.

Biz tomonimizdan taklif etilayotgan model qonun matnining mukammalligini emas, jabrlanuvchining birinchi murojaatidan boshlab uning xavfsizligi to‘liq ta’minlanguniga qadar tizimning qanchalik tez, muvofiqlashgan va natijador ishlashini asosiy mezon sifatida belgilaydi.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. https://lex.uz/docs/6445145. (murojaat qilingan sana: 13.07.2026-yil).
2. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentyabrdagi “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-561-son qonuni. https://lex.uz/docs/4494709. (Elektron manbaga murojaat qilingan sana: 13.07.2026-yil).
3. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi “Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-829-son qonuni. https://lex.uz/docs/6430272. (murojaat qilingan sana: 14.07.2026-yil).
4. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrdagi “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi O‘RQ-996-son qonuni. https://lex.uz/docs/7219502. (murojaat qilingan sana: 15.07.2026-yil).
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 24-dekabrdagi “2026–2030-yillarga mo‘ljallangan Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-256-son farmoni. https://lex.uz/docs/7938806. (murojaat qilingan sana: 15.07.2026-yil).
6. UN Women. Accelerating efforts to tackle online and technology-facilitated violence against women and girls. – New York, 2022. https://www.unwomen. org/en/digital-library/publications/2022/10/accelerating-efforts-to-tackle-online-and-technology-facilitated-violence-against-women-and-girls (murojaat qilingan sana: 15.07.2026-yil).
7. Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo‘rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi: Yurid. fan. d-ri ... dis. avtoref. – Toshkent, 2020. – 72 b. https://tsul.uz/files/avtoreferat/niyozova_s.pdf. (murojaat qilingan sana: 15.07.2026-yil).
8. Rustambayev M.X., Niyozova S.S. Viktimologiya. Umumiy qism: Darslik. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, 2021. – 239 b.
9. Olimov A.A. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishning tashkiliy-huquqiy asoslari va ularni takomillashtirish masalalari: milliy va xorijiy tajriba. Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi, 2020. – 102 b. (Elektron manbaga murojaat qilingan sana: 15.07.2026-yil).
10. O‘zbekiston Respublikasining 2003-yil 11-dekabrda qabul qilingan “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi 560-II-son qonuni. https://lex.uz/docs/83472. (murojaat qilingan sana: 21.07.2026-yil).
11. O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida” 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son qonuni. https://lex.uz/docs/4396419. (murojaat qilingan sana: 22.07.2026-yil).
12. Tools to Address Known Exploitation by Immobilizing Technological Deepfakes on Websites and Networks Act (TAKE IT DOWN Act), Public Law 119–12, 19 May 2025; Federal Trade Commission. Complying With the Take It Down Act. https://www.ftc.gov/business-guidance/resources/complying-take-it-down-act. (murojaat qilingan sana: 22.07.2026-yil).
13. Revising Existing Procedures On Reporting via Technology Act (REPORT Act), Public Law 118–59, 7 May 2024. https://www.govinfo.gov/app/details/PLAW-118publ59. (murojaat qilingan sana: 22.07.2026-y).
14. National Center for Missing & Exploited Children. CyberTipline Data, 2025. https://ncmec.org/cybertiplinedata. (murojaat qilingan sana: 23.07.2026-yil).

15. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Tazyiq va zo‘ravonlikka uchragan xotin-qizlar va ularning voyaga yetmagan farzandlariga ijtimoiy xizmat ko‘rsatishning ma’muriy reglamentini tasdiqlash to‘g‘risida” 2024-yil 25-iyundagi 354-son qarori. https://lex.uz/docs /6982043. (murojaat qilingan sana: 24.07.2026-yil).
16. U.S. Department of Justice, Office on Violence Against Women. Office on Violence Against Women: Mission and coordinated community response. https://www.justice.gov/ovw. (murojaat qilingan sana: 24.07.2026 yil).
17. Padgett K.G., Bales W.D., Blomberg T.G. Under Surveillance: An Empirical Test of the Effectiveness and Consequences of Electronic Monitoring // Criminology & Public Policy. – 2006. – Vol. 5, No. 1. – P. 61–91. (murojaat qilingan sana: 24.07.2026-yil).
18. Belur J., Thornton A., Tompson L., Manning M., Sidebottom A., Bowers K. A systematic review of the effectiveness of the electronic monitoring of offenders // Journal of Criminal Justice. – 2020. – Vol. 68. – Article 101686. (murojaat qilingan sana: 24.07.2026-yil).
19. Coker A.L., Cook-Craig P.G., Williams C.M., Fisher B.S., Clear E.R., Garcia L.S., Hegge L.M. Evaluation of Green Dot: An active bystander intervention to reduce sexual violence on college campuses // Violence Against Women. – 2011. – Vol. 17, No. 6. – P. 777–796. DOI: 10.1177/1077801211410264. (murojaat qilingan sana: 24.07.2026-yil).
20. Coker A.L., Bush H.M., Fisher B.S., Swan S.C., Williams C.M., Clear E.R., DeGue S. Multi-College Bystander Intervention Evaluation for Violence Prevention // American Journal of Preventive Medicine. – 2016. – Vol. 50, No. 3. – P. 295–302. (lektron manbaga murojaat qilingan sana: 24.07.2026-yil).
21. Coker A.L., Bush H.M., Cook-Craig P.G., DeGue S.A., Clear E.R., Brancato C.J., Fisher B.S., Recktenwald E.A. RCT Testing Bystander Effectiveness to Reduce Violence // American Journal of Preventive Medicine. – 2017. – Vol. 52, No. 5. – P. 566–578. DOI: 10.1016/j.amepre.2017.01.020. (murojaat qilingan sana: 24.07.2026-yil).
22. Ibroximova Z. Oilaviy (maishiy) zo‘ravonlik uchun jinoiy javobgarlik va uni takomillashtirishning ayrim masalalari // Jamiyat va innovatsiyalar. – 2024. – J. 5. – № 4. – B. 155–160. DOI: 10.47689/2181-1415-vol5-iss4-pp155-160. (murojaat qilingan sana: 24.07.2026-yil).
23. Turabov V.T. Oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurash – dolzarb muammolardan biri sifatida // Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – Vol. 2, No. 18. – B. 110–114. DOI: 10.5281/zenodo.8394514. (murojaat qilingan sana: 25.07.2026-yil).
24. Xamidov O.A. O‘zbekistonda oilaviy (maishiy) zo‘ravonlikka qarshi kurashishning huquqiy holati // Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences. – 2023. – Vol. 3. – No.8. – B. 38–42. DOI: 10.5281/zenodo.8227731. (murojaat qilingan sana: 25.07.2026-yil).

ИНТЕРНЕТ ВЕЩЕЙ (INTERNET OF THINGS): КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ, АРХИТЕКТУРНЫЕ МОДЕЛИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

ГАЛЛЯМОВ
Марсель Габтулхаевич
Правоохранительная академия Республики Узбекистан,
НИИ цифровой криминалистики,
старший прокурор-криминалист

Аннотация. *Настоящая статья посвящена комплексному анализу концепции Интернета вещей (IoT) как одного из ключевых направлений цифровой трансформации современного общества. В работе рассматриваются теоретические основы IoT, его архитектурные модели, сферы применения, а также социальные, технологические и правовые вызовы, связанные с масштабным внедрением данной технологии. На основе проведённого анализа установлено, что IoT представляет собой не просто технологическую платформу, но и системообразующий фактор интеграции физической, цифровой и виртуальной среды. Выявлены ключевые проблемы стандартизации, безопасности данных и социальной адаптации, требующие системного решения на уровне научного сообщества и государственных институтов.*
Ключевые слова: *Интернет вещей, IoT, цифровая трансформация, умные устройства, архитектура IoT, безопасность данных, стандартизация, промышленная автоматизация, умный город.*

Annotatsiya. *Ushbu maqola zamonaviy jamiyatning raqamli transformatsiyasidagi eng muhim yo'nalishlardan biri sifatida Narsalar interneti (IoT) konsepsiyasini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada IoT ning nazariy asoslari, uning arxitektura modellari, qo'llanilish sohalari, shuningdek ushbu texnologiyani keng miqyosda joriy etish bilan bog'liq ijtimoiy, texnologik va huquqiy muammolar ko'rib chiqiladi. O'tkazilgan tahlil asosida IoT nafaqat texnologik platforma, balki fizik, raqamli va virtual muhitni integratsiya qiluvchi tizim hosil etuvchi omil ekanligi aniqlandi. Standartlashtirish, ma'lumotlar xavfsizligi va ijtimoiy moslashuv sohasidagi asosiy muammolar aniqlanib, ular ilmiy hamjamiyat va davlat institutlari darajasida tizimli yechimni talab etadi.*
Kalit so'zlar: *Narsalar interneti, IoT, raqamli transformatsiya, aqlli qurilmalar, IoT arxitekturasi, ma'lumotlar xavfsizligi, standartlashtirish, sanoat avtomatizatsiyasi, aqlli shahar.*

Abstract. *This article is devoted to a comprehensive analysis of the Internet of Things (IoT) concept as one of the key directions of digital transformation in modern society. The paper examines the theoretical foundations of IoT, its architectural models, areas of application, as well as the social, technological and legal challenges associated with the large-scale implementation of this technology. Based on the analysis conducted, it has been established that IoT represents not merely a technological platform, but also a system-forming factor in the integration of physical, digital and virtual environments. Key problems of standardization, data security and social adaptation have been identified, requiring systemic solutions at the level of the scientific community and state institutions.*
Keywords: *Internet of Things, IoT, digital transformation, smart devices, IoT architecture, data security, standardization, industrial automation, smart city.*

Стремительное развитие информационно-коммуникационных технологий в XXI в. обусловило формирование принципиально новой технологической парадигмы, в рамках которой физические объекты окружающего мира приобретают способность взаимодействовать между собой и с человеком посредством глобальных сетей передачи данных. Данная концепция, получившая название «Интернет вещей» (Internet of Things, IoT), сегодня является одним из наиболее динамично развивающихся направлений в сфере